

KONTAKTY ARABSKÝCH KOMUNISTŮ S KOMUNISTICKOU STRANOU FRANCIE V 50. A 60. LETECH 20. STOLETÍ A MEZE VZÁJEMNÉHO KULTURNÍHO TRANSFERU¹

Daniela Hannová

Contacts Between Arab Communists and the Communist Party of France in the 1950s and 1960s and The Limitations of Cultural Transfer

Arab communist parties have been maintaining strong contacts with their European counterparts since the beginning of the 20th century. What they sought was not only advice but also real political support. This study analyses mutual communication between Arab and French communists using the archive documents of the Communist Party of France from the 1950s until late the 1960s. Attempts to outline the origins of Arab communist parties are limited by lack of relevant academic studies. This contribution is based mainly on archive materials of the Communist Party of France. Correspondence, newspaper articles, and reports describing mutual visits and encounters at regular meetings of the communist parties form the main basis on which one can outline the limits of cultural transfer of communist ideology in the Arab world. Repeated emphasis on national values and the use of religious symbolism by Arab communists reveals some particular values shared across the Middle Eastern political spectrum. Certain specific features of leftist Arab movements can be seen as manifestations of post-colonial values of modern Arab societies, persisting despite the strong influence of European communism.

1 Článek vznikl na základě výzkumu podpořeného Grantovou agenturou Univerzity Karlovy v Praze (Působení arabských komunistů v Paříži v 50. letech 20. století, projekt č. 259 567). Čerpá především z archivního výzkumu soukromých fondů vedoucích členů Komunistické strany Francie v Paříži. Jedná se o fondy Raymond Guyot, Gaston Plissonnier, Jean Kanapa, Fonds Réceptions de délégations étrangères en France. Fondy Francouzské komunistické strany jsou schraňovány v Les Archives départementales de la Seine-Saint-Denis, Bobigny.

Keywords: communism, Arab history, nationalism, religion, cultural transfer.

Daniela Hannová (*1985) Ph.D. student at Institute of World History of the Charles University in Prague, daniela.hannova@gmail.com

Úvod, prameny, metodologie

Tato studie analyzuje styky evropských a arabských komunistů na konkrétním příkladu kontaktů francouzských, československých a arabských protějšků, které představují jednu z ne příliš známých kapitol komunistických dějin. Vzájemné postoje komunistických stran budou interpretovány na základě teorie kulturního transferu. Po metodologickém úvodu následuje charakteristika arabských komunistických stran a badatelských problémů spojených s jejich zkoumáním. Příklady novinových článků a korespondence poté budou tvořit hlavní argumentační oporu pro interpretaci vzájemných vztahů. Specifické rysy arabského komunismu (náboženství a nacionalismus) budou představeny v kontextu arabského intelektuálního milieu. Napojení arabských levicových aktivistů na celosvětové komunistické hnutí a jejich působení doma i v Evropě upozorňují na politickou různorodost arabského regionu, na který je evropská společnost zvyklá nahlížet jako na homogenní, především muslimský, celek. Konkrétní příklady francouzských styků s arabskými komunisty, resp. styků arabských komunistů s československými, jsou důležité z důvodu specifické role, kterou obě země hrály v mezinárodní cirkulaci Arabů. Jednotlivé ukázky mezistranické komunikace a konfrontace nám představí příklady každodenní praxe stranického života. Pohled na celkovou mozaiku vzájemných kontaktů ukáže, jak strany vnímaly své zahraniční partnery a jakým způsobem rozuměly samy sobě. To by měl odhalit právě jazyk archivních dokumentů i příklady témat, které spolu strany řešily.

Vztah evropských komunistických stran vůči těm ve zbytku světa byl pochopitelně ovlivněn pozicí staršího bratra. Situace byla komplikovaná i kvůli problematickým vztahům mezi evropskými stranami v důsledku spletité reality studené války. Studie si neklade za cíl pouze upozornit na vzájemné kontakty mezi blízkovýchodním a evropským regionem a představit jen další kapitolu této několikasetleté praxe. Úmyslem je prezentovat konkrétní projevy kulturního transferu, jeho praxi v rámci jednoho politického hnutí. Bylo by pochopitelně naivní předpokládat, že arabské komunistické strany slepě následovaly evropský model a ideologicky jej kopírovaly. Suverénní nadřazenost evropských stran je ale nepopiratelným faktem a arabští levicoví sympatizanti se vůči nim museli vymezit. Podařilo se jim vytvořit svěbytný ideologický amalgám zakotvený

v hodnotách společnosti, ze které pocházeli. Jde o jeden z nejzajímavějších důkazů kulturního synkretismu v rámci jednoho ideologického hnutí. Politický směr vytvořený na míru evropským industriálním společnostem se v arabské společnosti musel zaměřit na jiné hodnoty. Důraz na sociální spravedlnost zůstal společným základem, největší důraz se ale kladl na boj proti imperialismu.

Je nutné zdůraznit důležitost terminologie, která v tématu hraje zásadní roli. Například problematičnost pojmu Arab a poměrně vágní označení „arabské“ komunistické strany mohou mást. V tomto článku budeme pracovat především s komunistickou stranou Maroka, Alžírsko, Sýrie a Libanonu. Další velké arabské komunistické strany jako egyptská a především irácká nejsou zmíněny, protože ve zkoumaných pramenech nehrají významnou roli. Jejich styky měly stejnou frekvenci, ve sledovaném období se ale v empirickém materiálu vyskytují pouze marginálně. Tento fakt může být odrazem složité situace komunistických stran v jednotlivých arabských zemích. Narážíme bohužel na deficit na straně historiografie, kterou ale vyvažuje bohatství archivních materiálů. Arabské komunistické strany by si zasloužily ucelenou studii, která ale zatím v současné době neexistuje.²

Základní oporu mého výzkumu tvoří archivní materiály. Na jejich základě jsme schopni rekonstruovat vzájemné kontakty mezi evropskými komunisty a Araby i odhadnout jejich četnost. Závislost na oficiálních pramenech jednotlivých stran nebo institucí ale představuje značné riziko. Je zapotřebí zdůraznit, že prameny takového charakteru jsou velmi jednostranné, jelikož prezentují oficiální korespondenci na úrovni mezistranické komunikace a v případě archivů Komunistické strany Francie jde přímo o fondy vrcholných představitelů strany. Závislost na evropských archivních pramenech tedy limituje komplexní a ucelenou studii o poměrech v arabských komunistických stranách. Přesto lze konstatovat, že s pomocí zvolené metodologie je použitý materiál dostačující k vytyčení hlavních hypotéz. Ty se ve stále probíhajícím výzkumu rýsují a narážejí především na absenci pramenů arabské proveniencí. Částečně je možné odborné publikace a archivní materiál doplnit o krásnou literaturu a paměti. Opět jde ale o specifické prameny vyžadující citlivou interpretaci.³

2 K evoluci politických stran na Blízkém východě MARWAN R. BUHEIRY, *The Formation and Perception of the Modern Arab World*, Princeton 1990; EDUARD GOMBÁR, *Revolučně demokratické strany v zemích Blízkého východu socialistické orientace*, Praha 1986; MAXIME RODINSON, *Marxisme et monde musulman*, Paris 1972; GOETZ NORDBRUNCH, *Arab Students in Weimar Germany – Politics and Thought Beyond Borders*, *Journal of Contemporary History* 49/2014, s. 275–295; ILHAM KHURI-MAKDISI, *The Eastern Mediterranean and the Making of Global Radicalism, 1860–1914*, California 2010.

3 Zajímavým příkladem jsou memoáry novináře Mohameda Heikala, blízkého spolupracovníka Gamála Násira – MOHAMED HEIKAL, *Sphinx and Commissar*, London 1978.

Přestože se u tohoto tématu jako vhodná metoda jeví komparace, narážíme u ní na její limity. Nezkoumáme zde dvě či více jasně definovatelné jednotky, ale spíše vztahové souvislosti uvnitř jednoho hnutí. Porovnávat odlišnosti arabského a evropského intelektuálního milieu a hodnotového systému je zbytečné, jelikož jde o naprostou samozřejmost. Cílem tedy nebude pouze upozorňovat na evidentní odlišnosti, ale spíše klást důraz na vzájemné vztahy.⁴ V tomto kontextu vystupuje programová podstata komunismu jako systému s transnacionálním přesahem. To z něj v poválečném období vytvořilo globalizovanou ideologii. Pohyb lidí mezi jednotlivými komunistickými i nekomunistickými zeměmi neznamenal pouhý přesun fyzických osob, ale současně i šíření praxe. Takový úhel pohledu ukazuje, jak vzájemné kontakty v rámci jednoho hnutí ovlivňovaly každodenní praktiky. Vyjednávání formou korespondence, společných schůzek a sjezdů vytvářelo síť komunistického internacionalismu. Myšlenka jednotného hnutí však narážela na hlubší hodnotové rozdíly, které mnohdy převážily nad ideologickými sympatiemi.

Na základě analýzy archivních materiálů lze nalézt příklady přijetí či naopak odmítnutí jistých součástí sdílené praxe, které byly arabskými komunisty vnímány jako cizí. Specifický způsob, jakým arabští komunisté nakládali s komunistickou ideologií i s pravidly stranického života, ukazuje limity kulturního transferu.⁵ Ty nám pomůže lépe pochopit i teorie orientalismu, bez níž lze jen těžko uchopit vzájemné vnímání arabských a evropských aktérů.⁶ Tento často kritizovaný koncept stavící Orient a Západ do protikladných navzájem na sebe hledících pozic zdůrazňuje úlohu jazyka, který je ovlivněn výraznými kulturními šablonami a nerovným mocenským vztahem.

Skupiny arabských komunistů se bez lepších pramenů referujících o jejich složení a především původu jednotlivců těžko klasifikují. Jejich sociální struktury jsou obtížně definovatelné. Arabské archivní materiály nejsou k dispozici a ve zkoumaných fondech francouzské komunistické strany se nenacházely podrobnější charakteristiky jednotlivých arabských komunistů. Z československých pramenů z konce 50. let a ze zpráv, které jí zasílala například syrská komunistická strana, nalezneme několik zajímavých profilů jejích členů. Jejich malý počet ale nedovoluje

4 K „rekonceptualizaci komparativní metodologie“ více ve sborníku HEINZ-GERHARD HAUPT, JURGEN KOCKA (edd.), *Comparative and Transnational History, Central European Approaches and New Perspectives*, New York 2011.

5 PHILIPP THER, *Comparisons, Cultural Transfers, and the Study of Networks*, in: *Comparative and Transnational History, Central European Approaches and New Perspectives*, s. 207.

6 K samotnému konceptu orientalismu více EDWARD W. SAID, *Orientalismus*, Praha 2008.

vyvozovat žádné závěry. To zajisté komplikuje i rozbor samotné komunikace, která se ukazuje zrádná hned z několika důvodů. Naskýtá se otázka, do jaké míry zde jednotliví aktéři tvoří jasně pojmenovatelné jednotky.⁷ Jen obtížně se odhaduje přesné složení skupiny, původ jednotlivých arabských komunistů a často i jejich náboženství. Arabští komunisté se tedy dají jen těžko postavit vedle svých evropských protějšků do komparativní perspektivy. Zároveň je obtížné přesně definovat „kulturní prostor“, v jakém se pohybovali. Problematická je i možnost nazvat takovým prostorem samotné strany. Jednodušší je sledovat projevy jednotlivých členů, které nám odhalují tzv. mental mapping.⁸ Ten přibližuje podobu kulturního transferu levicových myšlenek do arabského světa a jejich interpretace tamními aktivisty. Protože se jednalo o mocensky asymetrický vztah se silnou dominancí Sovětského svazu, předpokládá se u takového transferu praxe absolutního přijetí. Tento vliv byl z evropské strany plánovaný a jeho součástí jako proklamované zahraniční politiky bylo i aktivně ovlivňovat revoluce v koloniích a v zemích tzv. třetího světa. Studie se pokouší takovéto předpoklady spíše vyvrátit.

Arabské komunistické strany a stranická kultura

Součástí evropských dějin je i kapitola o cirkulaci idejí, která vystihuje utváření povědomí o společné evropské historii.⁹ Takovýto přesah i mimo Evropu je v globalizované době evidentní a jeho počátky sahají před zrození moderní společnosti. Původ levicových myšlenek a vznik politických hnutí v Evropě je z hlediska dostupné odborné literatury snadné uchopit, analyzovat jejich šíření v mimoevropském prostoru je ale již obtížnější. Arabské komunistické strany svoji politickou tradici pochopitelně odvozovaly od té evropské. Jejich členové si levicové myšlenky v drtivé většině utvářeli během evropských studií a po návratu domů je dále šířili. Následně tuto síť udržovali při životě díky lokálním i mezinárodním institucím, organizacím a osobním kontaktům, které ustanovily fungující systém lidí, informací a idejí.¹⁰ Představa o existenci jedné rigidní ideologie je

7 P. THER, *Comparisons, Cultural Transfers, and the Study of Networks*, s. 213.

8 Tzv. myšlenkové mapy se používají nejčastěji v urbánní sociologii jako koncept přibližující způsob, jakým si uvědomujeme prostředí ve městě. Může také ilustrovat intelektuální svět, ve kterém se jedinec orientuje.

9 Nejčastěji se s tímto termínem setkáme v případech utváření moderních měst a s dějinami technologií. Srov. sborník MIKAEL HARD, THOMAS J. MISA (edd.), *Urban Machinery, Inside Modern European Cities*, Cambridge (Mass.)-London 2008.

10 Více k tématu I. KHURI-MAKDISI, *The Eastern Mediterranean and the Making of Global Radicalism, 1860–1914*.

ale v případě Blízkého východu zcela mylná. Právě na území bývalé Osmanské říše a vznikajících evropských správních územích různého typu se setkáme na počátku 20. století s celou škálou levicových myšlenek, nestandardizovaných, nekodifikovaných či homogenizovaných, od socialismu, anarchismu až po fabianismus.¹¹ Je tedy důležité zdůraznit, že komunismus nebyl importován jednorázově ze Sovětského svazu do arabského světa, ale že naopak šlo o proces adaptace, který by nebyl možný bez již existujících intelektuálních struktur.¹²

Charakterizovat následnou genezi arabského komunismu je značně obtížné. Některých hypotéz je možné docílit na základě zde představené pramenné základny. Arabští sympatizanti radikální levice pocházeli z rozličných prostředí, a tvořili tak heterogenní skupinu. Přestože mezi nimi nalezneme mladé muže z vesnic, většina aktivistů včetně ženských aktivistek pocházela z měst. Jednalo se o typický příklad hnutí vytvořeného zdola, v přímé opozici k vládním elitám. Obdiv k evropským stranám a fixace na evropský komunismus byly dány skutečností, že se jednalo o jediné reálné politické spojení arabských komunistů. Mezi novými politickými směry vznikajícími v arabském světě zaujali tito levicoví sympatizanti rychle významnou pozici. Ve všech zemích naráželi arabští komunisté na stejnou překážku – velkou rivalitu s nacionálně orientovanými hnutími a armádním prostředím. Výrazný vliv na zisk arabských sympatií pochopitelně měla antikolonialistická rétorika Sovětského svazu. Pro Araby, kteří se vlivem historické zkušenosti cítili v průběhu první poloviny 20. století značně politicky „opuštěni“, zněly přísliby národní samostatnosti více než lákavě. V meziválečném období, které je někdy charakterizováno jako „neklidná a plodná“ doba, hledala arabská společnost odpovědi na otázky ohledně perspektivy náboženských reforem a budoucnosti politických režimů.¹³ Stranou nezůstalo ani váhání mezi silicím individualismem v kontrastu s tradičním pojetím kolektivní společnosti. Takovéto intelektuální prostředí silně ovlivňovalo i mladé komunistické strany, které se v poválečném období vyprofilovaly již jako skupiny s reálnými politickými ambicemi. To bylo zajisté silně ovlivněno i tím, že po druhé světové válce byl Sovětský svaz světovou velmocí a vážným konkurentem Západu.

11 I. KHURI-MAKDISI, *The Eastern Mediterranean and the Making of Global Radicalism, 1860–1914*, s. 8.

12 I. KHURI-MAKDISI, *The Eastern Mediterranean and the Making of Global Radicalism, 1860–1914*, s. 9.

13 G. NORDBRUNCH, *Arab Students in Weimar Germany – Politics and Thought Beyond Borders*, s. 277.

Arabští komunisté se lišili také tím, že se v zahraničních kontaktech orientovali na jiné země, ačkoli úcta a projevování podřízenosti Sovětskému svazu byly neodmyslitelnou samozřejmostí.¹⁴ Proto i běžná korespondence mezi komunistickými stranami vytrvale tlumočila politická stanoviska SSSR a vyzdvihovala jeho vůdčí roli v boji proti kolonialismu. Tato čitelná submisivní pozice vůči SSSR je jasně rozeznatelná ze samotného jazyka archivních dokumentů. Především z hlediska postoje k zahraniční politice se arabští komunisté stavěli ve veřejných prohlášeních vždy jednohlasně za oficiální notu Kremlu.¹⁵ Je otázkou, do jaké míry takto proklamovaná podpora pramenila z pragmatických cílů, nebo zda byla výsledkem stranické disciplíny. Jednohlasné sympatie ke krokům sovětské strany jsou málo pravděpodobné. Arabští aktivisté byli pevně zakotveni v boji za svoji věc; evropské strany jim měly v těchto plánech asistovat. Takováto úvaha vyplývá nejen z pragmaticky laděných zpráv, ale i z historické zkušenosti tzv. třetího světa. Komunismus měl na počátku 20. století ojedinělou pozici a nabízel zcela jedinečný koncept řešení. Sovětský svaz se tedy ze zkušenosti s evropskými mocnostmi zajisté odlišoval také tím, že po distancování se od carské minulosti neměl žádnou koloniální minulost a začínal s čistým štítem. Ve druhé polovině 20. století se ale dá těžko mluvit o naivních očekáváních ze strany arabských komunistů. V jejich rétorice lze rozšifrovat zajímavý podtón. Vedle neustálého opakování sovětských úspěchů se v textech arabských komunistů druhé poloviny 50. let a v 60. letech častěji objevuje naléhavá výzva k akci. Projevuje se především opakováním důležitosti arabského komunistického hnutí, výčtem represí na domácí půdě a popisy zoufalé situace arabského komunismu. To zajisté plynulo z nadějí, které do Sovětského svazu vkládali.

S postupně sílícím zklamáním z vývoje v meziválečném období (především v Turecku a Íránu – zklamání z režimů Mustafy Kemala a Rézy Pahlavího) roste v jednotlivých zemích pozice nacionalistů soustředěných ve vojenském prostředí.¹⁶ Následující druhá světová válka a poválečné období v některých zemích ale posílily pozici místních komunistických stran (Sýrie, Írák), ale od 60. let všechny upadly do marginálního postavení. V memoárové literatuře se často objevují nářazy na židovský charakter komunistických stran, což reflektuje, jakým způ-

14 Alžírská a marocká komunistická strana měly blíže k Francii, naopak egyptská, syrská, irácká a libanonská komunistická strana k zemím východního bloku.

15 Výjimku představují například události v Československu roku 1968, které vystavily především arabské studenty ve východním bloku do nesnadné situace.

16 WALTER Z. LAQUEUR, *The "National Bourgeoisie": A Soviet Dilemma in the Middle East*, *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), 35/1959, s. 324–331.

sobem mohly být strany po druhé světové válce v tomto prostředí zdiskreditovány.¹⁷ Současně to postavilo Sovětský svaz a s ním celý východní blok do situace často glosované jako „sovětské dilema“.¹⁸ Tedy nezájem podporovat arabské ideologické spřízněnce způsobený čilými hospodářskými styky s vládami otevřeně nepřátelskými vůči místním komunistickým stranám.

Na základě výše naznačené geneze arabského komunismu lze charakterizovat strany, které jsou hlavním cílem zájmu. Často vznikly bez dělnické základny jako výsledek politických aktivit městské intelektuální elity. Stranická kultura arabských komunistických stran byla určena způsobem jejich vzniku a charakterem prostředí, z nichž vzešly. Je tudíž nezbytné reflektovat také každodenní rozměr fungování těchto stran.¹⁹ Považovat jednotlivé národní strany za základní jednotky hnutí je schematické. Takovéto zobecnění je ale pro účel této studie nezbytné. Ačkoli komunistické strany Sýrie a Iráku dosahovaly na přelomu 50. a 60. let značného vlivu, strany v porovnání s evropskými stranami nikdy nezískaly masový charakter. Vlivem represí ze strany arabských režimů se poté rozdrobily na malé skupiny, často reprezentované pouze pár jedinci v exilu, nebo se slučovaly v nadnárodní strany. Někdy se dokonce rozpadly. Jejich každodenní praxe byla ovlivněna jak kulturním zázemím, ve kterém byla konkrétní národní strana zakotvena, ale také dalšími specifickými faktory doplňujícími myšlenkový a hodnotový svět jednotlivých členů. Nelze ale opomenout i momentální domácí politickou situaci. Základní hnací silou pro politickou angažovanost byla snaha nalézt novou postkoloniální identitu, která by dostatečně vystihovala představy o moderním arabském světě. Největší rozdíly v porovnání s evropským prostředím nalezneme již ve složení členské základny. Arabské strany byly početně mnohem menší a bez významnějšího napojení na dělnické a vesnické prostředí. V archivních pramenech z 50.–70. let se objevuje u každé strany významně jedno jméno. To vypovídá o silné pozici předsedy strany, který ji formálně reprezentoval a v povědomí ostatních ztělesňoval. Následkem politických represí v Egyptě a Sýrii a války v Alžírsku byly strany ještě více oslabeny odchodem

17 V tomto případě jistě hraje roli epizodní sovětská podpora Izraeli po druhé světové válce – srov. M. HEIKAL, *Sphinx and Commissar*.

18 Například název citovaného článku W. Z. LAQUEUR, *The “National Bourgeoisie”: A Soviet Dilemma in the Middle East*.

19 Stranickou kulturou je zde myšlen širší soubor sdílených praktik jedné organizace s přesahem na každodenní praxi a způsob komunikace vně organizace. Předpokladem je přijetí širšího konceptu kultury. Po takovém konsenzu je zde prostor pro rozšíření dějin komunistického hnutí o rozměr každodennosti.

řady arabských komunistů do emigrace. Rozdílné způsoby každodenního fungování ovlivňovaly a současně zdůrazňovaly odlišnosti mezi jednotlivými stranami. Perspektiva každodennosti narušuje představu o homogenosti komunistického hnutí a naznačuje možné třecí plochy, které mohly při vzájemné komunikaci nastat.

Poválečný vývoj ve Francii a především konflikt v Alžírsku vyžadovaly od komunistické strany Francie dost jednoznačné postoje. I ostatní evropské komunistické strany se během styků se svými arabskými protějšky v poválečném období dostávaly do komplikovaných situací. Francouzská komunistická strana měla postavení ulehčené tím, že vůči oficiální vládě byla v opozici. Svě činy tedy nemusela usměrňovat podle státních zájmů.²⁰ Naopak boj proti politice francouzské vlády v Alžírsku a Indočíně byl jedním z jejich programových pilířů.²¹ Nutila ji k tomu jak koloniální minulost Francie, tak faktická přítomnost arabských komunistů v Evropě vyžadující pomoc při prosazování svých cílů. Stejná situace panovala i v Československu. Obě komunistické strany byly ale ve své zemi v naprosto jiné pozici. Zatímco Komunistická strana Francie byla vůči vládě Francie v opozici, KSČ byla vládnoucí stranou disponující všemi finančními prostředky státu. I když Komunistická strana Francie měla velmi silnou členskou základnu a patřila v západním světě k nejsilnějším komunistickým stranám, přeci jen byly její akce často na pokraji legality.

Nejúžší kontakty udržovala Komunistická strana Francie s komunistickými stranami Maroka, Alžírsko a Tunisu. Tyto zmíněné země v poválečném období usilovaly o nezávislost na Francii; jejich cesty k samostatnosti se však značně lišily. Alžírsko se k ní probojovalo skrze dlouhotrvající krvavý konflikt, který ilustruje výjimečný význam země pro Francii. Z toho snadno odvodíme komplikovanou situaci, ve které se francouzští komunisté ocitli. Nejtlustší složky v archivu Komunistické strany Francie jsou nadepsané *Algérie* a v ostatních fondech francouzských archivů tomu bude zajisté nejinak.

20 Československá vláda se často dostávala do diplomaticky nepřijemných situací během oficiální spolupráce s arabskými režimy, které místní komunistické strany nejen nepodporovaly, ale často i násilně potlačovaly. V případě některých arabských studentů, kteří se netajili levicovými sympatiemi, musela československá strana často zapírat jejich pobyt na československém území. I pozice zahraničních úřadů zemí východního bloku v arabských státech byla komplikovaná při organizování společenských akcí a navazování kontaktů s místními elitami. Nejčastějším problémem byl strach místních obyvatel z podezření ze sympatií ke komunismu. K problematice arabských studentů srov. DANIELA HANNOVÁ, *Většinu času věnuji planým řečem a flirtu s děvčaty, arabské studenty v Praze (1958–1967)*, Dějiny a současnost 36/2014, č. 5, s. 40–43.

Kontakty a formy vzájemné komunikace

Evropské strany poskytovaly komunistickým sympatizantům v tzv. třetím světě své politické know-how. Takový přenos politické praxe probíhal několika způsoby, od přímých školení po pouhou písemnou komunikaci. Vedle již zmíněných výročních sjezdů šlo i o návštěvy arabských delegací a o faktickou asistenci při tisku agitacních brožur. Symbolika jazyka je v dokumentech jednoznačná. Evokuje obraz rodiny s jasně čitelnou hierarchií. Otevřeně proklamovaná podpora evropské i arabské strany udržuje legitimitu společného boje a cíle. Ve francouzském případě to jistě mělo posílit snahu o překonání složité historie, která je jako bývalé koloniální správce pojila s některými arabskými zeměmi.

Až na ojedinělá setkání v Moskvě nepřišli s největší pravděpodobností českoslovenští komunisté do 50. let 20. století s arabskými komunisty do přímého styku. Naopak poválečné období bylo velmi bohaté na vzájemné kontakty. Praha se stala populárním místem pro setkání levicových aktivistů a sídlem Mezinárodního svazu studentstva.²² Přítomnost studentů z třetího světa bude v pražském prostředí 60. a 70. let hrát významnou roli. Od toho pařížského se ale opět liší kontrastem v přístupu představitelů státu. V Československu se přítomnost studentů z Blízkého východu institucionalizovala založením Univerzity 17. listopadu. Ta měla studenty školit a ideologicky na ně působit, tedy hrubě řečeno vychovávat nové mladé komunisty.²³ Možnost získat v Československu politický azyl byla sice možná, avšak komplikovaná přítomností diplomatů z arabských států. Arabští studenti se museli až na výjimky po skončení studií vrátit domů.²⁴

Oproti tomu je přítomnost Arabů, ať studentů, komunistů či dělníků, v Paříži realitou, jež není možné do detailu zmapovat. Nejde o oficiálně koordinovanou státní politiku a migrace je dána spontánním vyústěním společných dějin. V archivních materiálech nalezneme pokusy především z arabské strany získat přehled o arabských studentech a dělnících nejen v Paříži, ale také v přístavních

21 K dějinám francouzské komunistické strany například MARC LAZAR, *Le communisme, une passion française*, Paris 2002.

22 Kapitola o zahraničních studentech v Československu v 50. a 60. letech najít v PAVEL URBÁŠEK, JIŘÍ PULEC, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, Olomouc 2012.

23 Více k tématu MARTA EDITH HOLEČKOVÁ, *Konfliktní lekce z internacionalismu: studenti z „Třetího světa“ a jejich konfrontace s českým prostředím (1961–1974)*, *Soudobé dějiny* 20/2013, s. 158–175.

24 Pokud nebyli přímo zaměstnaní arabským zahraničním úřadem v Praze, nebo nepracovali pro arabské režimy s úkolem v Československu.

městech na jihu Francie. Jako příklad nám může posloužit iniciativa marocké komunistické strany z roku 1967. Ta se snažila upozornit na neinformovanost marocké i francouzské komunistické strany o přesné situaci marockých studentů. Zdůrazňuje také velký počet marockých komunistů a dělníků, kterých podle oficiálních statistik bylo 120 000. Toto číslo pravděpodobně referuje pouze o legálně pracujících. V dopise také vyzývají k založení organizace, která by se snažila kontrolovat život a potřeby marockých spoluobčanů a pozitivně by na ně působila.²⁵

Fenoménem hodným zvláštní pozornosti zůstávají výroční sjezdy evropských i mimoevropských komunistických stran. Ze sjezdových bulletinů a přepisů vystoupení se o atmosféře sjezdů mnoho nedozvíme, dokážeme pouze rekonstruovat jejich program. Tyto sjezdy ale bezesporu představovaly příležitost pro nejintenzivnější informační, ale i kulturní výměnu. Zjednodušíme-li je na čisté společenské akce, umožnily pestré skupině účastníků komunikovat a být svědky reakcí ostatních. A to vše pod organizační záštitou jedné z nich. Ve skutečnosti znamenaly mnohem více. Především šlo o možnost arabských komunistů agitovat za palčivé problémy v domácí politice a současně udržovat kontakty s významnými evropskými politiky. Přepisy vystoupení jsou plná formulací typických pro ideologický jazyk komunistického hnutí. Občas zazní výzva, jako například výkřik na závěr vystoupení alžírského delegáta v Paříži v roce 1959: „Ať žije aktivní solidarita socialistických zemí!“²⁶ V případě Komunistické strany Alžírsko se setkáme s největším počtem brožur a bulletinů tištěných často přímo ve Francii. Solidarita a spolupráce mezi ní a Komunistickou stranou Francie byla velmi intenzivní. Především během války v Alžírsku byla jejich činnost neaktivnější. Dále nalezneme záznamy o návštěvách alžírských komunistů ve Vietnamu, v Číně a v Severní Koreji.²⁷ O těchto setkáních informují nejen bulletiny, archivní záznamy, ale také články. Faktickou materiální pomoc ale využívali například i v Československu.²⁸ Vedle toho byla Praha častým místem schůzek, ale

25 Ve zprávě marocká komunistická strana označí počet Maročanů ve Francii za *nombre important* (velké číslo), Les Archives départementales de la Seine-Saint-Denis (Seine-Saint-Denis) Fonds Raymond Guyot, 264J/3, 2-Maroc 1961–1970, dopis z roku 1967.

26 Seine-Saint-Denis, Fonds Raymond Guyot, 283 J 24 Algerie 1959, bulletin edite par la delegation exterieur du PCA juin-juillet 1959.

27 Seine-Saint-Denis, Fonds Raymond Guyot, 283 J 24 Algerie 1960, bulletin juin 1960.

28 Ve francouzských archívech nalezneme i brožuru ve francouzském jazyce vytištěnou přímo v Praze s názvem *La Revolution socialiste mondiale et les mouvements de liberation nationale*, Editions Paix et socialisme od Bachir Hdi Aliho k výročí 100 let od založení První internacionály z roku 1965 – Seine-Saint-Denis Fonds Raymond Guyot, 283 J 24 Algerie 1965, le congres du parti communiste et Les mouvements de liberation nationale.

také i rekreačním cílem.²⁹ Návštěvy však směřovaly i opačným směrem. Kromě oficiálních návštěv představitelů ze zemí východního bloku se v poválečném období objevují i delegace Komunistické strany Francie například v Alžírsku nebo v Sýrii. Buď šlo o soukromé cesty jednotlivých členů na bázi přátelských setkání, nebo se jednalo o pozvání arabských vlád. Například strana Baas v Sýrii několikrát pozvala představitele Komunistické strany Francie na oficiální návštěvu.³⁰

O setkáních nejčastěji referovaly stranické nebo jiné noviny a časopisy. V archivních materiálech nalézáme prosby alžírských a iráckých komunistů o publikování zpráv o represích vůči nim samotným.³¹ V Rudém právu se objevuje několik zmínek o návštěvách arabských delegací a jejich programu.³² Tyto zprávy vytvářely povědomí o existenci arabských komunistů a jejich aktivitách. Ve stranických novinách francouzských komunistů *L'Humanité* byly často publikovány zprávy o aktuálním dění v arabských zemích. Zpráva o příjezdu tuniské delegace do Paříže v dubnu 1957 je dobrým ilustračním příkladem. Jde o období, kdy na tuniském území stále pobývala francouzská armáda po eskalaci napětí v roce 1956.³³ Hned v úvodu článku autor zdůrazňuje vřelost vzájemných vztahů a velké sympatie, které k tuniskému lidu cítí francouzská dělnická třída.³⁴ V následujících programových bodech společné deklarace objevíme všechny předpokládané tematické okruhy – prohlášení společného boje proti imperialismu, odsouzení francouzské politiky v Alžírsku, kladné hodnocení vzájemné kooperace komunistických stran Tuniska a Francie, obdiv k Sovětskému svazu

29 Například schůzka členů komunistických stran Alžírsko, Francie, Maroka a Tuniska v dubnu 1961 v Praze, Seine-Saint-Denis, Fonds Raymond Guyot, 283 J 25/26, Maghreb 1961, conférence des partis communistes de France, d'Algerie, de Tunisie et du Maroc, avril 1961.

30 Seine-Saint-Denis, Fonds Raymond Guyot, 283 J 25/26 Syrie 1967–1972, článek René Andrieuho.

31 Například dopis od iráckého člena politického byra Jamala Haidari z roku 1961 s prosbou o distribuci brožury referující o masakru v Mosulu a její následnou publikaci v *L'Humanité*. Seine-Saint-Denis, Fonds réceptions de délégations étrangères en France, 261 J7/149-150, 16e Congrès.

32 *Zpráva o rozhovorech představitelů KSČ a Komunistické strany Alžírsko*, Rudé právo 23. 12. 1957, s. 1. Ve stejném čísle se dočteme i o upevnění vztahů mezi Polskem a Jemenem. V tomto případě se ale jednalo o oficiální vládní jednání završené podpisem dohody o hospodářské spolupráci.

33 V březnu 1956 byla podepsána dohoda o nezávislosti a o zrušení protektorátní smlouvy z roku 1881. Napětí mezi Ústavním shromážděním a představiteli monarchie eskalovalo v červenci 1957 vyhlášením republiky.

34 Seine-Saint-Denis, Fonds Raymond Guyot, 283 J 25/26 Tunisie, La déclaration commune du Parti Communiste Tunisien et du Parti Communiste Français.

a jeho boji za udržení světového míru. Přesně takto formulované texty udržovaly představu správnosti v rámci jednoho hnutí. Pro arabské komunisty to představovalo rozšíření jejich politické angažovanosti na evropské měřítko a v rámci globálního komunistického hnutí i na to celosvětové.

Meze kulturního transferu a střet hodnot

Základní motivací a hnací silou politických hnutí v arabském regionu byla touha vyrovnat se s otázkou modernity. Modernizování arabské společnosti se stalo hlavním tématem arabských dějin 20. století. Napříč politickým spektrem se setkáme se snahou redefinovat koncept arabského lidu a jeho úlohy v „nové době“. Tento aspekt je patrný jako charakteristický hybatel myšlenkových reforem v daném regionu. Dalším úskalím byla míra interakce modernity s tradicemi arabského světa. Mnoho orientalistů upozorňuje na komplikovanou genezi hlavních intelektuálních směrů. Jedním z největších úskalí pochopení arabských dějin je aplikace evropského kulturního slovníku na realie pevně zakotvené v místních hodnotách.³⁵ Tím se při dělení arabských aktivistů na nacionalisty, islámské proudy a komunisty často dostaneme do slepé uličky, protože takováto klasifikace evokuje jasně vyhraněná hnutí s opozičními programy. Například sociální program, vlastní především komunistům, se prolínal všemi arabskými politickými směry stejně jako islámské symboly. Tento fenomén je výsledkem silného vlivu arabských republikánských tendencí městské společnosti, která dala vzniknout politické kultuře socialistických evropských ideologií spojených s odpovídajícími islámskými variantami.³⁶ Právě takové programové prolínání charakterizuje i arabský komunismus, který jako jediný z místních politických aktérů spadl do celosvětového ideologického hnutí.

Meze kulturního transferu komunistické ideologie v případě arabského hnutí se nejvíce projevil právě v nacionalistických tendencích a používání náboženské symboliky. Národní vědomí a náboženské vyznání tvoří pilíře moderní arabské politické identity. U obou nabývá jejich specifická zcela nového významu

35 V kontextu kolonialismu byly arabské země nuceny přijmout evropský slovník osvojení a popisu světa oddělené od vlastní tradice – REINHARD SCHULZE, *Dějiny islámského světa ve 20. století*, Brno 2007, s. 23.

36 Právě komunistické kruhy a muslimské neo-salafistické hnutí získaly od počátku 20. století v arabském městském prostředí silný vliv společně s nacionalisty, kteří první dva směry považovali za vážného konkurenta – R. SCHULZE, *Dějiny islámského světa ve 20. století*, Brno 2007, s. 176.

v rámci komunistické ideologie, a to právě v přímém rozporu s ideologií marxismu-leninismu. Ta pochopitelně v každé konkrétní zemi nabývala vlastních podob, ačkoli marxismus-leninismus zůstával oficiálním kánonem komunistického hnutí. Pro správné pochopení mantinelů, na které narazil komunismus v arabském světě, je nezbytné se pokusit charakterizovat, co v obecném povědomí mohla tato ideologie pro společnost znamenat. Bezsporně zajímavý je pocit nadřazenosti vyplývající z přesvědčení o správnosti komunistické ideologie. V dopisu alžírského ústředního výboru adresovaném Komunistické straně Francie je evidentní vlastní sebehodnocení alžírské komunistické strany: „Naše strana je jediná, která ve svých řadách shromažďuje Alžířany všech původů, muslimy, Evropany a židy.“³⁷ Rasismus byl považován za jasné dědictví francouzské koloniální správy, zatímco tolerance byla důkazem kosmopolitního a nadnárodního rysu komunistického hnutí. Jak se ale ukáže v textu dále, je problematické určit, zda odpor k rasismu a důraz na nadnárodní charakter komunismu byl pouze oficiální rétorikou komunistického internacionalismu, či zda byl v praxi skutečně prosazován. Zdá se, že většina arabských komunistů přejala slovník evropského komunismu i s jeho hesly, nadále však zůstala konfrontovaná s arabským prostředím, které je hodnotově definovalo.

Analýza archivních materiálů odhalí několik specifických projevů, které se šablonovitě opakují v rámci všech dokumentů. Prvním z nejvýraznějších specifík je výrazný arabský nacionalismus. Ten také tvoří jeden z nejcharakterističtějších rysů moderní arabské společnosti. Jeho proměny výrazně ovlivňují vývoj regionu již od konce 19. století. Inspirací pro důraz na národní dějiny byla pro arabské prostředí opět Evropa; myšlenka nacionalismu však nabyla zcela specifického rázu. Zakořenila v politické rétorice jako důraz na *arabství* jako na vizi sjednocení celého regionu. V tomto ohledu byl arabský nacionalismus v podstatě revoluční myšlenkou a jeho sílící vliv v průběhu 20. století dokazuje, že v dekolonizační realitě nově vznikajících arabských států vyplnil roli do té doby chybějící ideologie.³⁸ Představoval moderní myšlenku v protikladu ke zpátečnickému etnickému pojetí společnosti. Tento trend se nevyhnul ani arabským levicovým aktivistům, ačkoli přímo u komunistické ideologie narážel na ideu internacionálního odmítnutí nacionalismu a šovinismu jako zpátečnické

37 Seine-Saint-Denis, Fonds Raymond Guyot, 283 J 24 Algerie 1956, 12. července 1956.

38 Ke genezi arabského nacionalismu LEYLA DAKHLI, *Arabisme, nationalisme arabe et identifications transnationales arabes au 20e siècle*, Presses de Sciences Po, Vingtième Siècle. Revue d'histoire 2009/3 – n. 103, s. 12–25.

formy buržoazní národní ideologie. Přijetí nacionalismu dokazují i zprávy ze sjezdů arabských komunistů a snahy o vymezení pozic v rámci Arabské socialistické unie sdružující odbory.³⁹ Ve zprávách Komunistické strany Francie se v komentářích k těmto sjezdům objevují konstatování ve stylu absence Sýrie na kongresu, pasivita Egypta, agresivita Libye atd.⁴⁰ Strany tedy i přes proklamovaný „arabský komunismus“ nepřekonaly důraz na partikulární národní zájmy. Často se také v pramenech setkáváme s rozlišováním pojmů Magreb a arabský Orient,⁴¹ takže zde dochází k dalšímu tříštění jednotné myšlenky arabského komunismu. I přes zdůrazňování národních specifik hrálo vědomí sounáležitosti k celku, tedy k Arabům, významnou roli. Zajisté se tím zaštiťovali pro zdůraznění potenciálu komunismu stát se celoarabským hnutím, Nelze ale podceňovat skutečnost, že i arabští komunisté byli ovlivněni vlnou sílicího arabského nacionalismu, který vnímali jako revoluční hnutí, a to přesto, že nacionální strany jako například strana Baas⁴² byly jejich největšími konkurenty. V tomto ohledu se jeví problematické i samotné pojetí socialismu. Právě v 60. letech se pod vlivem sílicí pozice Baas začala výrazně zpochybňovat výlučná pozice komunismu. I na sjezdech arabských komunistických stran se podle pramenů Komunistické strany Francie diskutovalo o možných socialistických alternativách. Tématem kongresu arabských komunistických stran z roku 1964 byly limity komunistické ideologie a socialismu jako politického programu.⁴³ Jde o logické vysvětlení nezájmu ze strany arabského venkova. Arabské komunistické strany, které vzešly z městského prostředí, selhaly v získání sympatií venkovského obyvatelstva, kde přetrvávaly silné konzervativní tendence a nedůvěra k moderním politickým alternativám. Opakované proklamace cílů arabského komunismu a jeho boje proti imperialismu, který byl na kongresu prezentován jako výlučný, tedy demonstruje možnou snahu zakrýt selhání arabských komunistů o rozšíření pole působnosti.

Evropští komunisté se nejhůře sžívali se skutečností, že nacionalismus byl jednotícím faktorem arabské politiky. Malé pochopení pro jeho projevy měli

39 Zpráva o konání sjezdu arabských komunistů v roce 1964 a 1972, Seine-Saint-Denis, Fonds Raymond Guyot, 283 J 77, Généralités pays arabes.

40 Seine-Saint-Denis, Fonds Raymond Guyot, 283 J 77, Généralités pays arabes.

41 Seine-Saint-Denis, Fonds Raymond Guyot, 283 J 77, Généralités pays arabes, Communiqué sur la rencontre des représentants des communistes des Pays Arabes en Décembre 1964.

42 Strana Baas založená původně během druhé světové války v Sýrii kombinovala socialismus, nacionalismus a panarabismus. Významného postavení dosáhla v Sýrii a v Iráku, kde v poválečném období výrazně ovlivňovala vnitropolitický vývoj.

43 Seine-Saint-Denis, Fonds Raymond Guyot, 283 J 77, Généralités pays arabes, Communiqué sur la rencontre des représentants des communistes des Pays Arabes en Décembre 1964.

jak českoslovenští komunisté, tak komunisté francouzští.⁴⁴ Silný vliv evropských komunistů na arabské komunistické strany v tomto případě většinou narazil na své limity. Je otázkou, do jaké míry mohlo jít o projev historického traumatu z koloniální éry, který se projevil potřebou po silné nacionální identitě napříč arabskou společností, nebo zda naopak šlo o dezinterpretaci nacionalismu z evropské strany. Ta často nahlížela na nacionalismus tzv. třetího světa jako na zpátečnický projev, především přihlédneme-li k negativnímu vnímání nacionalismu po druhé světové válce.

Příklady silného národního citění arabských komunistů lze nalézt ve většině jejich písemných projevů. V již citované zprávě Komunistické strany Alžírsko do Paříže z roku 1956, která měla informovat o zapojení komunistické strany do Národní osvobozené fronty,⁴⁵ se strana jednoznačně a suverénně vymezila vůči názoru francouzských rádců. Celý text má silný sebeobhajující tón, ve kterém alžírští komunisté vysvětlují potřebu jednoty v boji proti imperialismu. Text je zakončen jasným konstatováním: „Protože vaše argumentace nás nepřesvědčila.“⁴⁶ Zdá se, že silně paternalistický přístup Komunistické strany Francie vůči arabským komunistům ukázal v tomto případě své hranice. V těchto drobných náznacích a poznámkách se nám odkrývá způsob vzájemné komunikace.

Vymezování mantinelů se zde odehrává na bázi jazyka. Příkladem může být komparace stylistiky užívané ve vzájemné komunikaci mezi arabskými a evropskými komunisty. Arabská strana formulovala svoji písemnou korespondenci značně specifickými obraty typickými pro blízkovýchodní pojetí slušnosti. Někdy extatické a dramatické formulace mohly evokovat v evropském prostředí dojem přehnané teatrálnosti. Z korespondence Komunistické strany Francie s arabskými protějšky lze jmenovat příklady dokreslující tuto praxi. Dopis alžírských aktivistů francouzské straně adresovaný přímo pařížským studentům z roku 1954 je zakončen velmi sugestivním příslibem: „Jako předseda strany jsem odpovědný Bohu, vám a svému svědomí.“⁴⁷ Takovýto odkaz na Boha byl v realitě evropského komunistického hnutí 50. let zcela nemyslitelný.

44 V československých pramenech se často setkáváme s negativním hodnocením arabského nacionalismu. Právě hrdost na vlastní původ a okázalé demonstrování arabské kultury bylo v poměrech 50. a 60. let v Československu považováno minimálně za nevhodné. Příklad takového střetu hodnot představuje působení arabských studentů v Československu v 60. letech. Srov. D. HANNOVÁ, Většinu času věnují planým řečem a flirtu s děvčaty, s. 40–43.

45 Seine-Saint-Denis, Fonds Raymond Guyot, 283 J 24 Algerie 1956, 12. července 1956.

46 Seine-Saint-Denis, Fonds Raymond Guyot, 283 J 24 Algerie 1956, 12. července 1956.

47 Seine-Saint-Denis, Fonds Raymond Guyot, 283 J 24 Algerie 1954, dopis z 24. února 1954.

Význam náboženství pro arabské komunisty dokresluje i dopis z pozdějšího období. Předseda marocké komunistické strany Ali Yata byl na dovolené v Československu v Karlových Varech pobouřen článkem v *L'Humanité* referujícím o rozhovoru se soudružkou Zapirovou z Tádžické SSR. Zapirová dokazuje citacemi z Koránu jeho zpátečnickou povahu a kritizuje islám jako primitivní náboženství degradující především ženy a zabraňující rovnoprávnosti mezi pohlavími. Dopis je opět napsán v podobném duchu jako výše citované prohlášení alžírských komunistů. Ali Yata okamžitě ukončil svoji dovolenou a sepsal svoji reakci s úmyslem vyvrátit jednotlivá tvrzení. Prostřednictvím odkazů na konkrétní pasáže v Koránu rozšiřuje a dovysvětluje citace uvedené v článku. Celý dopis završuje snahou obhájit muslimskou víru. Argumentuje tím, že islám je vírou marockého lidu, který se snaží oni jako komunisté oslovit.⁴⁸ Prezentuje zde přístup, jakým mohla část arabských komunistů chápat náboženství ve zcela odlišném smyslu než komunistické hnutí v Evropě. Místo zpátečnictví v něm viděla organickou součást místní společnosti, bez něž by oni sami nebyli schopni reálné politiky. Někteří orientalisté upozorňují, že diskurz používající islámskou terminologii nemusí nutně mít náboženský význam.⁴⁹ Pojmenováváním situace vlastním slovníkem zakotveným v hodnotách arabské společnosti však vyvolávalo v evropských komunistech podezření a nedůvěru.

Do jaké míry bylo náboženství v tomto ohledu důležité i v dalších aspektech stranického života, ukazuje příklad spolupráce s Komunistickou stranou Izraele. V dopisech a komuniké arabských komunistů se opakovaně setkáme se slovním spojením „osvobození arabského světa“⁵⁰ nebo vyhraňováním se vůči „anti-arabské“ rétorice především ve spojení s Izraelem.⁵¹ Jistě nepřekvapí, že právě existence izraelské komunistické strany se zde ukáže být jako významné téma. Na všech evropských komunistických sjezdech v 60. a 70. letech se na seznamu

48 „Vous comprenez qu'en notre qualité de communistes, issus d'un peuple musulman et exerçant noc responsabilités essentiellement dans le monde musulman, nous ne pouvons pas ne pas vous faire part de notre désapprobation et de notre point de vue. [...] Nous voulons aussi que vous compreniez que nous ne pouvons pas laisser bafouer des idées chères à notre peuple, ni laisser dénaturer une des expressions philosophiques non seulement du monde arabe, mais de la pensée humaine, car elle fait partie de l'Histoire et de la Civilisation.“ Seine-Saint-Denis, Fonds Gaston Plissonnier, 264J/3 Afrique du Nord – Boite 1, Dossier 2, 1- Maroc 1961–1970.

49 R. SCHULZE, *Dějiny islámského světa ve 20. století*, s. 30.

50 Seine-Saint-Denis, Fonds réceptions de délégations étrangères en France, 261 J7/149-150, dopis iráckých komunistů francouzské komunistické straně z roku 1958.

51 Například při kritice šovinistické dikce izraelských politiků, Fonds réceptions de délégations étrangères en France, 261 J7/149-150, 16e Congrès.

účastníků vždy objevuje přítomnost člena KS Izraele. Není jednoduché se orientovat ve složení stran, protože je nesnadné určit, v jakém poměru ke KS Izraele byli Arabové. Jde o téma, které by si zasloužilo vlastní studii. Pro naše účely je důležité zmínit především dva faktory. Za prvé, do jaké míry lze zařadit tuto stranu do kontextu ostatních komunistických hnutí v blízkovýchodním regionu. Za druhé se pochopitelně nabízí téma náboženství. Komunistická strana Izraele pochopitelně následovala protiimperialistickou rétoriku, do jejíž kritiky zahrnovala i oficiální politiku židovského státu. Ve svých řadách prokazatelně měla i Arabů.⁵² Sama strana ale prošla několika krizemi, jež vyústily k vytvoření odštěpeneckých organizací, většinou se sídlem v Tel Avivu, kde se členská základna KS Izraele koncentrovala.⁵³ Z pramenů je zřejmé, že na otevřené útoky arabských stran na politiku Izraele reagovala souhlasně. Nelze však poznat, jak tato strana přímo reagovala na antisemitskou rétoriku některých arabských komunistů a na jejich proklamace podpory palestinských „fédayines“.⁵⁴ V tomto případě se opět setkáváme s problematikou náboženství. Odvodit, do jaké míry byly takové projevy zdůrazňující odlišné náboženství jednotlivých komunistů v rámci arabského levicového hnutí výjimečné, nebo zda šlo o sdílený postoj, je značně obtížné. Při čtení zpráv a dopisů arabských komunistů se ale opakovaně setkáváme s potřebou věci pojmenovávat náboženským jazykem. Lze konstatovat, že v hodnotách arabských komunistů stále přetrvávalo silné vědomí náboženství jako sebeidentifikačního kódu. To mohlo být posíleno také tím, že i v rámci islámského hnutí po druhé světové válce nalezneme levicově orientovanou inteligenci snažící se o vytvoření nové jednotící identity „socialismu osvobození“.⁵⁵

Právě u takovýchto projevů také docházelo k největším nedorozuměním mezi evropskými a arabskými komunisty. V pramenech Komunistické strany Francie nelze nalézt zjevný důkaz o vzájemném sporu. V československých pramenech se často setkáváme s naprostým nepochopením těchto specifík arabského komunismu. Zdá se, že francouzská strana měla s arabským prostředím větší zkušenosti i díky častým vzájemným kontaktům oproti zemím východního bloku, které se po druhé světové válce teprve učily poznávat Orient.

52 Seine-Saint-Denis, Fonds Gaston Plissonnier, 264J/9, Moyen Orient.

53 Rozdělení v roce 1965 – odnož Young Communist League of Israel a později v roce 1967 „Mikunis-Sneh group“. Seine-Saint-Denis, Fonds Gaston Plissonnier, 264J/9, Moyen Orient.

54 Tento termín v překladu znamená „bojovník za svatou věc“. Prohlášení zaznělo na jednání stran Jordánska, Sýrie a Libanonu, 1967, Seine-Saint-Denis, Fonds Gaston Plissonnier, 264J/9, Moyen Orient, Jordanie 1966–1970.

55 R. SCHULZE, *Dějiny islámského světa ve 20. století*, s. 176.

Závěr

Arabské komunistické hnutí selhalo ve druhé polovině 20. století při snaze získat větší geopolitický vliv nad arabským regionem. Již od svého počátku bylo pevně spjato s evropským komunistickým hnutím a místními komunistickými stranami. Jejich levicové sympatie byly silně ovlivněny myšlenkovým světem ukotveným ve zcela odlišném kulturním prostředí. Místo mechanického přijetí cizí ideologie však vytvořili vlastní směs marxismu-leninismu a vlastních svěbytných představ o radikálně levicové politice. Tyto představy plynuly z politických a společenských trendů ovlivňujících arabskou společnost ve 20. století, ale i z hlubších tradičních hodnot.

Vystupují zde především dvě specifické charakteristiky arabského komunistického hnutí, které narážejí na nezpochybnitelný kulturní transfer evropské ideologie do severoafrického a blízkovýchodního regionu. Silné nacionální a náboženské citění zůstalo přítomné i přes členství v komunistické straně. V komparaci s ostatními politickými hnutími v arabském světě jistě nabývaly tyto charakteristiky svých specifických podob. Důležitým faktem však zůstává, že v rámci cirkulace komunistické ideologie vytyčily mantinely působení evropského pojetí komunistické politiky v arabském prostředí. Tyto meze kulturního transferu odkrývají hodnotovou pestrost, se kterou se komunističtí aktivisté museli v rámci mezistranické komunikace potýkat. Ovlivňovala jak stranickou kulturu jednotlivých stran, tak možné limity vzájemného pochopení a spolupráce. Ačkoli evropské komunistické hnutí představovalo v asymetricky daném vztahu tu mocnější stranu, arabští komunisté nepřijaly komunistickou ideologii bez vlastních modifikací. Ukázky z novinových článků a korespondence arabských komunistů představují vhled do způsobu argumentace choulostivých témat. Ve snaze obhájit vlastní pozice odkrývají arabští komunisté specifika vlastního hnutí.

Nabízí se zdánlivě banální otázka, čím byl komunismus pro Araby přitažlivý. Ve světle postkoloniálních dějin se nelze vyhnout konstatování, že komunistická ideologie nabídla souhrnný světonázor vyplňující jistě politické vakuum, ve kterém se arabský svět ve 20. století ocitnul. Mnoho mladých politických směrů sdílelo společné hodnoty, které charakterizují intelektuální trendy v moderní arabské společnosti. Z evropské strany často docházelo k dezinterpretaci nacionalismu a důrazu na náboženství u arabských politických aktivistů.